

Raimon Panikkar

ECOSOFIA

LA SAVIESA DE LA TERRA

Edició i introducció

JORDI PIGEM

FRAGMENTA EDITORIAL

Títol original *Ecosofia. La saggezza della Terra*

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Collecció ASSAIG, 68

Primera edició FEBRER DEL 2021

Direcció editorial IGNASI MORETA
Disseny de la coberta ELISENDA SEVILLA I ALTÉS
Fotografia de la coberta INÈS CASTEL-BRANCO

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S.A.

© 2015 FUNDACIÓ VIVARIUM
RAIMON PANIKKAR
International copyright:
Jaca Book, S. R. L., Milà
pels textos de Raimon Panikkar

© 2021 JORDI PIGEM PÉREZ
per la introducció, la cura de l'edició
i les traduccions al català

© 2021 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 3452-2021
ISBN 978-84-17796-50-1

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Amb el suport del Departament de Cultura

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Introducció. Ecosofia, l'art d'escoltar la Terra</i>	7
1 <i>El triple naixement del concepte d'ecosofia</i>	9
2 <i>L'arc Tvergastein-Tavertet</i>	12
3 <i>L'ecosofia de Panikkar</i>	16
4 <i>Tot viu</i>	21
5 <i>En el tercer decenni del segle XXI</i>	24
I La Terra és viva, la matèria és viva	27
II Ecosofia o la relació cosmoteàndrica amb la natura	33
1 La crisi actual reflecteix el declivi dels nostres pressupòsits culturals	35
2 Només una transformació pot salvar-nos	37
3 Una transformació d'aquesta mena és l'experiència cosmoteàndrica	38
4 La veritable natura no és cap objecte	39
5 Les categories de les ciències naturals són insuficients per tractar amb la natura	41
6 Comprendre la natura implica adonar-nos de la mútua pertinença cosmoteàndrica	43
7 L'art (<i>technè</i>) de tractar la natura és l'ecosofia	44

8	La natura és el nostre tercer cos	45
9	L'«emancipació» de la tecnocràcia és la tasca alliberadora, inicialment dolorosa, del nostre temps	46
III	La visió ecosòfica de l'edat mitjana	51
IV	Bhūmijñāna/Ecosofia: una reflexió intercultural	57
1	Política	69
2	Ciència	74
3	Filosofia	82
	<i>Procedència dels textos</i>	91
	<i>Índex onomàstic</i>	93

INTRODUCCIÓ

ECOSOFIA, L'ART
D'ESCOLTAR LA TERRA*Jordi Pigem*

UN DELS REPTES MÉS GRANS del segle XXI és aprendre a conviure dins la biosfera. Per aprendre a conviure amb la xarxa de la vida que cobreix la Terra, hem d'entendre-la millor. Aquest és el propòsit de l'ecosofia.

El nostre coneixement científic sobre els processos i cicles de la biosfera creix constantment. Des de fa més de mig segle, i cada vegada amb més dades, la teoria Gaia mostra que el conjunt de la vida regula multitud de paràmetres físics i químics de la biosfera (a l'atmosfera, als oceans i a la superfície dels continents) d'una manera comparable a com un organisme regula les seves constants vitals.¹ L'autoregulació del conjunt de la

¹ Cf., dins la literatura recent, Timothy M. LENTON / Sébastien DUTREUIL / Bruno LATOUR, «Life on earth is hard to spot», *The*

biosfera és com a mínim comparable amb l'autoregulació d'una cèl·lula.² Ara bé, avui sabem que la complexitat d'una cèl·lula desborda la nostra comprensió: cada cèl·lula sap el que fa, i el que fa supera de llarg qualsevol de les nostres tecnologies.³ Com va assenyalar Barbara McClintock el 1983, és evident que la cèl·lula té algun tipus de sensibilitat i coneixement i que sap emprar aquest coneixement de manera assenyada.⁴ Si cada cèl·lula és un prodigi, més gran prodigi és el conjunt de la vida a la Terra. ¿Què en sabem, de fet, de

Anthropocene Review, 0:0 (2020), p. 1-25, i, des d'una perspectiva més avançada, Carlos DE CASTRO, *Reencontrando a Gaia. A hombros de James Lovelock y Lynn Margulis*, Genal, Málaga, 2019. Cal deixar clar que el fet que la Terra s'autoreguli no vol dir que no l'afectin les moltes maneres en què avui estem pertorbant-ne l'equilibri (el fet que un organisme s'autoreguli les constants vitals no vol dir que no pugui rebre cops, emmalaltir i morir).

² Ja ho suggeria Lewis Thomas en el seu clàssic *The lives of a cell*, Viking, Nova York, 1974, p. 3-5.

³ Cf. Jordi PIGEM, *Intelligència vital. Una visió postmaterialista de la vida i la consciència*, Kairós, Barcelona, 2016, especialment les p. 87-90.

⁴ En el seu discurs d'acceptació del premi Nobel de Medicina, el 8 de desembre de 1983 a Estocolm, Barbara McClintock afirma que en la cèl·lula hi ha d'haver «algun mecanisme de sensació» (*some sensing mechanism*), i que cal investigar la capacitat de «coneixement» de la cèl·lula i «com utilitza aquest coneixement de manera assenyada» (*how it utilizes this knowledge in a 'thoughtful' manner*). Cf. <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/1983/mcclintock/lecture/>.

com batega la vida a la Terra? Si la cèl·lula sap el que fa, ¿què ens impedeix veure que la Terra sap el que fa?

¿N'hi ha prou amb estudiar la Terra com un objecte, amb les eines de l'ecologia i de les ciències naturals? Fa prop de mig segle, tres pensadors eminents, procedents de tres mons filosòfics tan diferents com puguem imaginar (la confluència entre marxisme i psicoanàlisi, la filosofia neopositivista de la ciència i el pensament intercultural i interreligiós), sense saber res l'un de l'altre, van arribar de manera independent a la mateixa conclusió: ens cal ecologia, sí, però encara més ens cal *ecosofia*.

I EL TRIPLE NAIXEMENT DEL CONCEPTE D'ECOSOFIA

Els tres pensadors alludits són el psiquiatre i filòsof francès Félix Guattari (1930-1992), coautor, juntament amb Gilles Deleuze, d'una de les obres més influents de la filosofia europea de la segona meitat del segle xx, *Capitalisme i esquizofrènia*; el filòsof i escalador noruec Arne Næss (1912-2009), inicialment jove promesa de l'hiperracionalista Cercle de Viena, expert en Spinoza i Gandhi i fundador de la *deep ecology*, i el filòsof i teòleg intercultural indocatalà Raimon Panikkar (1918-2010).

Com és d'esperar, tots tres entenen el concepte d'ecosofia de manera diferent. Venen de llocs molt distants, però caminen cap a un mateix horitzó. Saben que, si volem seguir en aquest món, hem d'aprendre a fer i a ser de manera sostenible, i estan convençuts que no hi haurà veritable sostenibilitat sense una transformació de la consciència. No n'hi ha prou amb la informació i el coneixement: ens cal saviesa per aprendre a habitar autènticament a la Terra. Tots tres escolten la mateixa crida des de l'horitzó. L'escolten i ens la fan arribar, en diverses llengües, amb aquest mot enigmàtic: *økosofi*, *Ökosophie*, *écosophy*, *écosophie*, *ecosofia*. És un mot per recordar-nos quelcom que fa massa temps que hem oblidat, un mot per ajudar-nos a despertar.

Aquest *eco-* (*øko-*, *öko-*, *éco-*) deriva d'*oikos* (οἶκος), un terme que en grec clàssic significa la comunitat de persones i altres éssers vivents que conviuen en un mateix indret (la llar amb la família, la terra, els animals i les plantes, com en una masia tradicional). És per això que trobem *oikos* en l'arrel de mots com *eco-nomia*, *eco-logia* o *eco-sistema*. Per la seva banda, el grec *sophia* (σοφία) significa 'saviesa', com en *filosofia* (amor a la saviesa). Ara bé, ¿què volen assenyalar aquests tres pensadors en maridar aquests mots que no havien estat mai junts, *oikos* i *sophia*?

Félix Guattari va presentar el seu concepte d'ecosofia a *Les trois écologies* ['Les tres ecologies', 1989], sen-

se tenir notícia de l'ús anterior d'aquest concepte per part de Næss i Panikkar. Havia anat desenvolupant un interès creixent per les qüestions ecològiques a partir de la influència de l'antropòleg i pensador interdisciplinari Gregory Bateson, molt influent entre els psiquiatres, que a la seva obra cabdal, *Steps to an ecology of mind* ['Passes cap a una ecologia de la ment', 1972], distingia *tres ecologies*, corresponents a l'ecosistema *ambiental*, l'ecosistema *social* i l'ecosistema *mental*. Guattari va adonar-se que hi ha vincles profunds entre aquests tres ecosistemes (el que afecta un afecta els altres) i va voler integrar-los dins una ecosofia (*écosophie*) que fos «alhora pràctica i especulativa, ètico-política i estètica».⁵ Però el 1992 Guattari va morir prematurament, i no va poder desenvolupar a fons les seves intuïcions ecosòfiques.

Panikkar i Næss arriben abans a la idea d'ecosofia, fa gairebé mig segle. Intentaran aprofundir-hi des de dos llocs privilegiats de muntanya on es concentren, ja de grans, a escoltar, escriure i pensar. Mai no es van conèixer, mai no es van ni tan sols comunicar, però els seus camins tenen molt en comú.

⁵ Félix GUATTARI, *Les trois écologies*, Galilée, París, 1989, p. 70.

2 L'ARC TVERGASTEIN-TAVERTET

Arne Næss, amant des de petit de la natura i de la saviesa, afirmava que havia après molt del majestuós silenci de les muntanyes, de l'Himàlaia als Pirineus (l'any 1931, mentre Panikkar anava a l'escola a Sarrià, un Arne Næss de dinou anys va fer la travessa transpirinenca, de la costa catalana a la costa basca), sense oblidar els Alps noruecs i Montserrat, on també havia escalat. El catedràtic Næss, que al sac de dormir llegia Spinoza en llatí,⁶ va liderar la primera expedició que va pujar al Tirich Mir, el 33.^è cim més alt del món. Aquestes dues passions, filosofia i muntanya, van acabar convergint a Tvergastein, una gran cabana de fusta, atapeïda de llibres erudits en una desena d'idiomes, als Alps noruecs i a 1500 metres sobre la freda aigua dels fiords, on Næss sempre que podia es retirava a pensar i escriure. Un indret remot, a tres hores a peu (en pujada) del nucli habitat més proper, amb una panoràmica de milers de quilòmetres quadrats de muntanyes i llacs. Un lloc on pot nevar en ple

⁶ És a través de Spinoza (que escriu, una vegada i una altra, *Deus sive natura*, «Déu o la natura», veient-los com dues maneres de dir el mateix) com Næss comença a bastir un pont entre ecologia i filosofia. Cf. NÆSS, «Spinoza and ecology», dins Siegfried HESSING (ed.), *Speculum Spinozanum 1677-1977*, Routledge and Kegan Paul, Londres, 1977, p. 418-425.

juliol, com va fer quan vaig visitar Næss a Tvergastein l'any 2001. Vaig preguntar-li si mai havia conegut o llegit Panikkar. Em va dir que no, però que alguna vegada n'havia sentit a parlar. A Tvertet, uns anys abans, Panikkar m'havia dit exactament el mateix de Næss.

En aquell moment, Panikkar també vivia en un indret de muntanya, relativament remot, també amb una panoràmica espectacular, també envoltat de milers de llibres en una desena d'idiomes. Tots dos van ser filòsofs multilingües que preferien les muntanyes a la ciutat. Però les coincidències entre els filòsofs de Tvergastein i Tvertet no acaben aquí. Tots dos encunyen, independentment, el concepte d'*ecosofia*. Tots dos aspiren a entendre la realitat no en termes de substàncies sinó de relacions. Tots dos entenen perfectament el llenguatge de la ciència. Næss em va enviar per correu una *Introduction to general relativity and its mathematics*, farcida d'equacions, que havia escrit —amb més de vuitanta anys!— junt amb el físic Øyvind Grøn. Per la seva banda, Panikkar tenia un doctorat en química i ja abans de fer trenta anys havia escrit —en alemany i en castellà— articles acadèmics sobre física quàntica.

A més, tots dos, Næss i Panikkar, beuen especialment del que s'ha escrit i pensat en tres llengües: llatí, alemany i sànscrit. Tots dos viuen i pensen amb un

peu a l'Índia. Una altra de les grans aficions de jubilat de Næss (a més de les equacions de camp d'Einstein) era encunyar sofisticats conceptes filosòfics en sànscrit. La capacitat de la llengua alemanya per aglutinar nombrosos morfemes en un sol mot ben llarg es queda curta davant la capacitat d'aglutinació de la llengua sànscrita, que fàcilment pot encabir una dotzena de síl·labes en una paraula. A Tvergastein, Næss em va mostrar un manuscrit amb els quatre mil mots que havia encunyat en sànscrit per expressar conceptes filosòfics que difícilment serien expressables en un sol mot en alemany (encara menys en noruec o en català). En el cas de Panikkar, la influència de la filosofia sànscrita és evident en la seva obra monumental, *L'experiència vèdica*, de més de mil pàgines.⁷ Com mostra un dels textos que reproduïm en aquesta antologia, «Bhūmijñāna/Ecosofia», Panikkar arriba al concepte d'ecosofia a través del sànscrit *bhūmijñāna*.

L'any 1969 Næss va renunciar a la seva càtedra per dedicar-se més plenament als reptes ecològics. Poc després, un article seu va fer famosa la distinció entre l'ecologia de poca fondària (*shallow ecology*), que vol simple-

⁷ Raimon PANIKKAR, *L'experiència vèdica. Mantramañjarī. Antologia dels Veda per a l'home modern i la celebració contemporània* (Opera Omnia Raimon Panikkar, vol. IV.1), traducció d'Esteve Serra Arús, Fragmenta, Barcelona, 2014.

ment atenuar l'impacte de la nostra societat sobre la natura, i una ecologia de més abast, l'ecologia profunda (*deep ecology*), que reconeix que el consumisme i l'industrialisme són en darrer terme incompatibles amb l'equilibri ecològic i amb la supervivència d'altres formes de vida. Næss anomenava *ecosofia* els seus diversos intents d'establir de manera sistemàtica una «filosofia de l'harmonia o l'equilibri ecològics».⁸

Panikkar, segons el seu propi testimoni, va ser el primer a arribar al concepte d'ecosofia, i va ser també l'últim a morir (un any i mig després de Næss). Va ser, per tant, qui més temps va tenir per reflexionar-hi, tot i que no va publicar mai cap llibre sobre ecosofia específicament; encara que el 1993 Panikkar publica

⁸ «By an ecosophy I mean a philosophy of ecological harmony or equilibrium», escriu Næss a «The shallow and the deep, long-range ecology movements. A Summary», *Inquiry*, núm. 16 (1973), reimprès a George SESSIONS (ed.), *Deep ecology for the 21st Century*, Shambhala, Boston, 1995, p. 155. El sistema ecosòfic més important elaborat per Næss és el que va anomenar «ecosofia T» (T de Tvergastein); cf. Arne NÆSS, *Ecology, community and lifestyle*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, i PIGEM, *Intelligència vital*, p. 114-116 i 153. Un altre filòsof que cal esmentar en relació amb l'ecofilosofia és Henryk Skolimowski (1930-2018), format a la gran escola polonesa de lògica (Łukasiewicz, Tarski), doctorat a Oxford l'any 1964 i posteriorment professor a Los Angeles i Ann Arbor. Cf. Henryk SKOLIMOWSKI, *La mente participativa*, Atalanta, Vilaür, 2016.

un llibre amb el títol *Ecosofia. La nuova sagesza* [‘Ecosofia: la nova saviesa’], el títol no té gaire a veure amb el contingut: en tot el llibre no hi ha cap referència a l’ecosofia, tret d’un esment de passada en una frase breu.⁹ En el llibre que teniu a les mans presentem els principals articles que Panikkar va escriure sobre ecosofia, juntament amb una entrevista sobre el tema que li vaig fer l’any 2005 a Tavertet.

3 L’ECOSOFIA DE PANIKKAR

Com Næss, Panikkar també va caminar per l’Himàlaia. Però ho va fer per pelegrinar: la primavera de 1964 a les fonts del Ganges, i l’estiu de 1994 al Kailāsa, muntanya sagrada per a les principals religions del Tibet i l’Índia (buddhisme, bön, hinduisme, sikhisme, jainisme). Tornant de la circumval·lació ri-

⁹ Raimon PANIKKAR, *Ecosofia. La nuova sagesza: Per una spiritualità della terra*, Cittadella, Assís, 1993: «mi sono permesso d’introdurre la parola *ecosofia*, la sagesza stessa della gestione dell’habitat umano, la sagesza della terra» (p. 117). Traduït al castellà, mantenint aquest títol que no en reflecteix el contingut: *Ecosofia. Para una espiritualidad de la tierra*, San Pablo, Madrid, 1994. Inclou una entrevista i un aplec de textos i diàlegs procedents d’un simposi celebrat a Assís l’any 1989.

tual (*pradakṣiṇa*) del Kailāsa, Panikkar s’atura a Katmandú i escriu:

Vaig emprendre també aquest pelegrinatge per pacificar la Terra, per atenuar les ferides ecològiques de la civilització moderna i el pecat de la *hybris* [arrogància] humana. Quan no podia respirar durant les nits interminables, era conscient que també nosaltres estem ofegant la Terra. [...] El meu pelegrinatge no va ser cap *trekking* a grans altures. Fou una delicada caminada sobre la Mare Terra per compartir la condició humana i la terrestre.¹⁰

L’ecosofia de Panikkar és, sobretot, una invitació a escoltar la Terra. Això implica, d’entrada, baixar de l’arrogància moderna per redescobrir el fet que estem vinculats a la terra viva (*humà* ve d’*humus*, ‘sòl viu’) i que som part de la xarxa de vida del conjunt de la Terra. En els textos que presentem més avall, Panikkar convida a «viure l’experiència de la Terra» com a «fonament primordial» o com a «base primordial». També afirma que «la Terra és el nostre últim criteri». En això coincideix, sense saber-ho, amb Husserl, un dels filòsofs més importants del segle XX, que en un text gairebé

¹⁰ Raimon PANIKKAR, *L’aigua de la gota. Fragments dels diaris*, selecció i edició de Milena Carrara, Herder, Barcelona, 2019, p. 209. Anotació del 23 de setembre de 1994.

desconegut dels seus darrers anys demanava que reconguem la Terra com a «arca primordial» (*Ur-Arche*) i desconfiem de tota ciència que no parteixi d'aquest caràcter primordial de la Terra.¹¹

Escoltar la Terra implica percebre-la com a subjecte. Aquesta percepció ha sigut habitual en pobles indígenes de totes les latituds: Mare Terra, Pacha Mama, Unci Maka.¹² Totes les cultures humanes (excepte la cultura moderna) han entès la Terra com molt més que un objecte. Les Nacions Unides van adoptar oficialment l'expressió *Mare Terra* l'any 2009 (i van declarar el 22 d'abril com a Dia Internacional de la *Mare Terra*). Nova Zelanda i Uttarakhand (Índia) han donat a rius i altres elements de la natura l'estatus de «persones» o «éssers vius». La Constitució de

¹¹ Edmund HUSSERL, «Grundlegende Untersuchungen zum phänomenologischen Ursprung der Räumlichkeit der Natur», dins Marvin FARBER (ed.), *Philosophical essays in memory of Edmund Husserl*, Harvard University, Cambridge, 1940, p. 307-325 (manuscrit redactat per Husserl l'any 1934, publicat pòstumament). Maurice Merleau-Ponty lloa la idea husserliana de «la Terre comme Ur-Arche» en una anotació de l'1 de juny de 1960 (*Le visible et l'invisible*, Gallimard, París, 1964, p. 312).

¹² Pacha Mama significa 'Mare Terra' en quítxua i aimara, Unci Maka significa 'Àvia Terra' en llengua lakota. La majoria de les cinc mil cultures indígenes que encara habiten el món tenen expressions equivalents per designar la Terra com a ésser viu o subjecte.

l'Equador declara que cal «respectar integralment» els «cicles vitals» de «la natura o Pacha Mama».¹³

Panikkar esmenta ocasionalment el concepte de Mare Terra, però empra més sovint una altra noció que ha sigut molt important a Occident: *anima mundi*. El concepte llatí d'*anima mundi* ('ànima del món') tradueix el grec, més originari, *psychē tou kosmou* ('psique del cosmos'). Per a dues de les tres grans torres de la filosofia grega, Plató i Plotí, és evident que hi ha una psique del conjunt del cosmos o de la realitat, una «psique del Tot» (*tou pantos psychē*).¹⁴ Plató afirma que el cosmos és «un ésser viu amb psique i coneixement» (*zōon empsychōn ennoun*).¹⁵ Plotí aclareix que les nostres psiques personals no són part de la psique del cosmos, sinó que aquesta és com la seva «germana» (*adelphē*) gran.¹⁶

¹³ Cf. Jordi PIGEM, «Paraules que reverberen a través del temps», dins SI' AHL / Ted PERRY, *Cada part d'aquesta terra és sagrada per al meu poble*, Akiara, Barcelona, 2019, p. 41-60.

¹⁴ PLATÓ, *Timeu* 41d; PLOTÍ, *Ennèades*, IV,3 [27], 6. Plotí també s'hi refereix amb expressions com *hē holē psychē* i *pan psychē*.

¹⁵ PLATÓ, *Timeu* 3ob.

¹⁶ Sobre la «psique del cosmos» en la filosofia clàssica grega, cf. Christoph HELMIG (ed.), *World soul – Anima mundi. On the origins and fortunes of a fundamental idea*, De Gruyter, Berlín, 2020.

El concepte de psique del cosmos o *anima mundi* es manté viu al Renaixement (Cusa, Bruno) i arriba al romanticisme i idealisme alemanys (Goethe, Schelling).¹⁷ Panikkar el reivindica en els textos que aquí presentem i en molts altres, de vegades en un sentit restringit en què no és tant la «psique del cosmos» com l'ànima de la natura o de la Terra.

Panikkar també relaciona l'ecosofia amb el que anomena visió (o experiència, o realitat) *cosmoteàndrica* (o *teantropocòsmica*). En moltes cultures ha sigut habitual distingir tres dimensions en l'experiència humana: el cos (inclosos els sentits), la ment i l'esperit, de vegades anomenats «els tres ulls» del coneixement. En el seu intent d'integrar la visió moderna i la visió tradicional, Panikkar considera que el que és físic, el que és mental i el que és espiritual són tres dimensions interdependents i es troben sempre presents en tot el que podem considerar real. A aquestes tres dimen-

¹⁷ Goethe titula «Weltseele» (Ànima del món) un dels seus poemes. Schelling publica el 1798 l'assaig *Von der Weltseele* ['Sobre l'ànima del món']. En la mateixa època escriuen també sobre la *Weltseele* altres poetes (Novalis) i filòsofs (Hegel, tot i que aquest parla més sovint de *Weltgeist*, 'esperit del món'). Sobre l'esforç de Goethe, Alexander von Humboldt, Schelling i altres a redescobrir una visió més orgànica de la vida i la Terra, cf. Robert J. RICHARDS, *The romantic conception of life. Science and philosophy in the age of Goethe*, The University of Chicago Press, Chicago, 2002.

sions Panikkar les anomena, respectivament, *kosmos*, *anthrōpos* ('ésser humà') i *theos* ('déu'). És la seva manera, potser innecessàriament complicada, d'afirmar que el Cel és ja a la Terra, o que en el fons no hi ha cap diferència entre *samsāra* i *nirvāṇa* (com assenyalen el madhyamaka i el zen).

4 TOT VIU

En un dels textos que presentem més avall, Panikkar elogia el poeta i pensador Joan Maragall pel seu vincle amb «la saviesa presocràtica». De fet, Maragall havia traduït l'himne que els grecs presocràtics dediquen a Gaia, la deessa Terra. Es tracta del número xxx dels anomenats *Himnes homèrics*, no perquè es puguin atribuir directament a Homer, sinó perquè empren la mateixa mètrica i dialecte que la *Iliada* i l'*Odissea*. Comença lloant Gaia com a *mare* de tot: γαῖαν (*Gaian*, 'A Gaia'), παμμήτειραν (*pammeteiran*, 'mare de tot'), ἀείσομαι (*aeisomai*, 'cantaré'); una vegada més, la noció de Mare Terra, ara en versió homèrica. La versió que Joan Maragall fa d'aquest himne, amb ortografia actualitzada, diu així:

Canto a Gaia, la mare de totes les coses, l'antiga,
fermament assegurada en sos fonaments, que nodreix

tot quant viu en la terra, allò que camina pel ferm
 i allò que va per la mar o vola per l'aire: tot viu.
 Oh! Gaia, de tu, de tu provenen als homes els fills
 i els fruits tan formosos: en tu està el donar vida
 i el prendre-la
 als homes mortals. Benaurat aquell que tu honores de ple,
 ell té l'abundància de tot: los camps són de fruit carregats,
 grans ramades pasturen ses terres i riquesa s'enclou
 en sa llar.
 Són aquests els qui amb justes lleis governen els pobles,
 les ciutats de dones formoses: són rics i ditxosos; llurs fills
 se gaudeixen de les juvenils alegries; llurs filles, les verges,
 formant cors florits, damunt les blanques flors de la prada
 dansen a plaer. Benaurança gran tenen, venerable,
 aquells que Tu honores. Salut! Oh!, mare dels déus,
 i muller
 d'Urano estelat. Tu dona'm de cor per l'himne que et canto
 una dolça vida. I vull recordar-me de tu i d'altre cant.

És significatiu el fet que, per completar el quart vers, Maragall hi afegeix dos mots que no corresponen a l'original grec però sí al seu sentit: «tot viu» (el text grec no ho diu explícitament perquè no cal: en grec homèric és impossible referir-se a res que no tingui cap senyal de vida, ànima o divinitat). Com a bon traductor, Maragall no es limita a fer una traducció estrictament literal i introdueix aquest «tot viu» per tal de transmetre la vitalitat omnipresent que traspua

l'original grec. «Tot és viu», escriu també Panikkar en un dels textos que presentem tot seguit.¹⁸

De fet, Maragall té alguna cosa de precursor de Panikkar en el tema de l'ecosofia.¹⁹ Maragall sent que som natura. Escriu: «Aquí m'estic tot sol a vora el mar. Soc la Natura sentint-se a si mateixa.»²⁰ I, en un breu assaig sobre Montserrat, afirma: «Ben cert és que el

¹⁸ Vegeu *infra*, «Bhūmijñāna/Ecosofia», p. 74. Panikkar ho diu també en molts altres textos, inclosa la seva obra final, *El ritme de l'Ésser*: «La vida no és un accident que s'adhereix a la matèria. [...] La Terra és un ésser viu; l'univers és un ésser viu; tot el cosmos és viu [...]. En una paraula, la realitat és viva» (Raimon PANIKKAR, *El ritme de l'Ésser* [Opera Omnia Raimon Panikkar, vol. X.1], Fragmenta, Barcelona, 2012, p. 420-425).

¹⁹ També hi ha un vincle entre Maragall i Panikkar en la seva concepció de la paraula com molt més que un simple instrument de comunicació: *paraula viva* (Maragall), *paraula creadora de realitat* (Panikkar). Vegeu els meus articles «Maragall, Panikkar, Taylor i el misteri de la paraula», *Qüestions de Vida Cristiana*, núm. 260 (2018), p. 23-37; i, més concís, «Raimon Panikkar i el misteri de la paraula», dins Ignasi MORETA / Xavier SERRA NARCISO (ed.), *Kosmos Panikkar*, Institució de les Lletres Catalanes, Barcelona, 2018, p. 105-109. Val a dir que Panikkar va néixer i créixer (al carrer Rector Ubach, 36, de Barcelona, des de l'any 1918) a poques passes d'on havia viscut Joan Maragall (carrer Alfons XII, 79, fins l'any 1911). No sembla, però, que Panikkar hagi llegit Maragall amb profunditat fins al seu retorn a Catalunya l'any 1987, després d'haver sigut nomenat professor emèrit de la Universitat de Califòrnia.

²⁰ Joan MARAGALL, «Elogi de la poesia», dins *Elogi de la paraula i altres assaigs*, Edicions 62, Barcelona, 1978, p. 46.

gran miracle és la natura mateixa, però l'home encara és massa nin per adonar-se'n.»²¹ És hora que madurem, que deixem enrere l'adolescència tecnològica i redescobrim que som part del gran prodigi («el gran miracle») que és la natura, la biosfera, la Terra.

5 EN EL TERCER DECENNI DEL SEGLE XXI

Fa aproximadament mig segle, Panikkar, Næss, Guattari i molts altres van copsar la necessitat d'abandonar l'arrogància moderna i desenvolupar una relació més sana, harmoniosa i participativa amb la xarxa de la vida i amb la Terra. Però la devastació ecològica ha continuat creixent (el caos climàtic només n'és la punta de l'iceberg) i l'arrogància moderna ha generat un nou sistema d'explotació de la vida i de les persones que podem anomenar *tecnocapitalisme*, un capitalisme propulsat per l'actual orgia de desenvolupaments tecnològics. El tecnocapitalisme es manifesta en tota mena d'àmbits, com ara les tecnologies de la (des)informació i la (in)comunicació (Google, Microsoft, Apple, Facebook), el comerç global que no tanca mai (Amazon), l'especulació financera (JP Morgan Chase,

²¹ Joan MARAGALL, «Montserrat», dins *Obres completes*, Selecta, Barcelona, 1947, p. 638.

BlackRock), l'explotació de sòls i plantes (Monsanto) i l'explotació del cel (SpaceX).

En els propers anys, el conflicte entre les necessitats de la xarxa de la vida i les necessitats del tecnocapitalisme no deixarà de créixer. Però el tecnocapitalisme no podrà anar gaire lluny sense l'aire, l'aigua, l'equilibri climàtic i els altres fruits que forneix la Terra viva i sana. Per tant, en aquest conflicte, el tecnocapitalisme tard o d'hora caurà —com també afirma Panikkar, amb altres paraules, en aquesta antologia.

De cadascú i de cadascuna depèn si ens harmonitzem amb la Terra o ens alineem (i ens alienem) amb el tecnocapitalisme. L'ecosofia de Panikkar és una invitació a aprendre a escoltar la Terra. ¿No és una de les tasques més importants, avui, aprendre a escoltar la xarxa de la vida, parant atenció a la natura i a la nostra interioritat? En els propers anys, la Terra continuarà tenint convulsions. Però la Terra sap el que fa —molt més que el tecnocapitalisme. Sap el que fa, pel bé de la xarxa de la vida. Potser, si aprenem a escoltar la xarxa de la vida, ella ens mostrarà el camí.